

Mihin menet, suomalainen lastensuojelu?

Eva Gottberg, OTT, dosentti

Oulu, Pohto, 2.2.2018

Lapsen kasvatuksen normikehitys

Vuoden 1898 holhouslain 33.2 §:

- ”Lapsi on kasvatettava jumalanpelkoon, hyviin avuihin ja siveyteen, niin myös taivutettava sellaisiin harrastuksiin ja toimiin, kuin sen sääty, tila ja taipumukset vaativat.”

Vuoden 1983 huolto- ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1.2 ja 1.3 §:

- ”Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.
- Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.”

Lastensuojelulait

- Vuoden 1936 lastensuojelulaki oli ensimmäinen laatuaan. Aiemmat lastensuojelusäännökset sisältyivät köyhäinhoitosäätelyyn.
- ”Turvattomat” ja ”pahantapaiset” lapset
- Tavallisimmat huostaanoton syyt olivat köyhyys ja orpous.
- Seuraava lastensuojelulaki säädettiin vuonna 1983. Laki säädettiin ja tuli voimaan yhtä aikaa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain kanssa. Lapsen yksityisen huollon ja sijaishuollon tavoitteet säädettiin yhtäläisiksi.
- ”Kaksi ympyrää rinnan ja tarvittaessa siirtymässä päällekkäin”
- Vuoden 1983 lain korvannessa vuoden 2007 lastensuojelulaissa korostetaan vielä aiempaa enemmän ennaltaehkäisyä, avohuollon tukitoimien ensisijaisuutta ja perusoikeuksia.

Rajoitukset sijaishuollossa ja lapsen perusoikeudet

- Yleisesti perusoikeuksien rajoittaminen edellyttää
 - että rajoittaminen on välttämätöntä yleisen turvallisuuden, henkilön itsensä tai muun henkilön turvallisuuden tai perusoikeuksien suojaamiseksi,
 - eduskuntalain tasoista sääntelyä, ja
 - laissa yksilöityjä perusteita
- Lisäksi kohdehenkilöllä on oikeus tulla mahdollisuuksien mukaan kuulluksi, rajoituksista päättävällä tulee olla valtuutus ja kelpoisuus päätöksentekoon, toimenpiteet tulee asianmukaisesti kirjata ja asian laadusta riippuen päätöksestä tulee olla muutoksenhakuoikeus.
- Vuoden 2007 LSL:ssa nämä periaatteet on kauttaaltaan pyritty ottamaan huomioon, ja uusi rajoitustoimiosio sijoitettiin vuoden 1983 lakiin jo ennen vuoden 2008 alusta voimaan tullutta kokonaisuudistusta.

”Liian vaikeita” tilanteita?

- Suurin osa sijaishuollon ongelmatilanteista ratkeaa LSL:n tarjoamien keinojen turvin.
- Käytännön problematiikka liittyy tapauksiin, joissa tapahtumat tai lapsen tila eivät ole hallittavissa LSL:n mukaisin keinoin.
- Useimmiten tällöin kyseessä on kuvio, johon ”tavanomaisen” lastensuojelun problematiikan lisäksi liittyy voimistava lisätekijä kuten lapsen mielenterveyden häiriö, päihteiden käyttö tai rikollinen toiminta.
- Nämä tilanteet kuitataan julkisessa keskustelussa usein toteamuksin, että lastensuojelun tällöin on käännyttävä asianmukaisen tahon kuten poliisin tai mielenterveyspalveluiden puoleen eikä omavaltaisesti ratkaistava asioita.

Palveluiden saatavuus

- Poliisipalveluiden saatavuus haja-asutusalueilla on jatkuvasti heikentynyt ja paikalletuloajat ovat pidentyneet.
- Myös lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut ovat ruuhkaisia ja kynnyks varsinakin akuuttiin osastohoitoon korkea.
- Poliisin virka-avun tai asiantuntija-avun käyttövelvoitteeseen viittaaminen on näissä olosuhteissa ymmärrettävästi turhauttavaa lastensuojelulaitosten kenttähenkilöstölle.
- Samalla kysymys on keskeisesti niin henkilökunnan kuin sijoitettujen lastenkin oikeusturvasta.
- Jos ”laillista” palvelua ei ole kohtuudella ja ajoissa saatavissa, kokonaisuus on juridisesti kestämatön.

Rikoslaki 4:4 §. Hätävarjelu

- ”Aloitettun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.
- Jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjelu rajat (*hätävarjelu liioittelu*), tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin.”

Rikoslaki 4:5 §. Pakkotila

- ”Muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilanteessa sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä ja muut olosuhteet.
- Jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat.

Rikoslaki 4:6 §. Voimakeinojen käyttö

- ”Oikeudesta käyttää voimakeinoja virkatehtävän hoitamiseksi tai muun siihen rinnastuvan syyn vuoksi sekä oikeudesta avustaa järjestystä ylläpitämäänasetettuja henkilöitä säädetään erikseen lailla.
- Voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin.
- Jos voimakeinojen käytössä on ylitetty 2 momentissa säädetyt rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys.
- Huom! LSL 68 §:ssä (kiinnipitäminen ja kiinnipitämisen liioittelu) viitataan RL 4:6:ään ja 4:7 §:ään (rangaistusvastuun lievennys).

Rikoslaki 21:14 §: Heitteillepano

- ”Joka saattaa toisen avuttomaan tilaan tai jättää sellaiseen tilaan henkilön, josta on velvollinen huolehtimaan, ja siten aiheuttaa vaaraa tämän hengelle tai terveydelle, on tuomittava *heitteillepanosta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”
- Todettakoon, että lainkohdassa tarkoitettussa ”avuttomassa tilassa” saattaa olla esimerkiksi mielenterveysongelman tai päihteiden vuoksi vastuuttomassa kunnossa oleva henkilö, joka kuitenkin kaikin voimin ehkä fyysistestikin vastustaa avustamistoimia tai turvaan siirtämistä.

Poliisikunnan tämän hetken näkemyksiä

- Helsingin poliisilaitoksella on maaliskuusta 2018 lähtien toiminut nuorisoryhmä, joka on tutkinut satoja nuorten rikoksia. Rikokset on voitu tutkia keskitetysti ja yhteydenpito muiden viranomaisten ja sidosryhmien kanssa on ollut tehokasta.
- Tuoreessa lehtihaastattelussa nuorisoryhmän tutkinnanjohtaja, rikoskomisario Marko Forss ja rikostarkastaja Jari Illukka (Alibi 10/2018, s. 32-35):
- ”Nuorisoryhmän tutkimissa rikoksissa on melko usein epäiltynä nuori, joka on karannut lastensuojelulaitoksesta. Tätä selittää osaltaan se, että lastensuojelulaitoksilla on nykyisen lainsäädännön mukaan heikot mahdollisuudet estää väkivalloin pois pyrkivää henkilöä. Poliisi ei aktiivisesti etsi ”hatkassa” olevia nuoria, ellei siihen ole mitään erityistä syytä.”
- ”Vaikka lapsen oikeudet tulee ottaa huomioon lastenkodeissa ja kohdella heitä perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittavalla tavalla, tulisi lastenkodin työntekijöillä olla riittävät työkalut erityisesti ääritapausten kanssa pärjäämiseen. Poliisin mielestä näin ei tällä hetkellä näytä olevan.”

Poliisi käyttää matkustuskieltoa yli 15-vuotiaiden epäiltyjen kohdalla

- Rikoksesta todennäköisin syin epäilty voidaan pidättämisestä tai vangitsemisen sijasta määrätä pakkokeinolain 2:1 §:n mukaiseen *matkustuskieltoon*, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja on syytä epäillä, että hän lähtee pakoon tai jatkaa rikollista toimintaa.
- Matkustuskiellossa oleva ei saa poistua päätöksessä tai määräyksessä mainitulta paikkakunnalta tai alueelta.
- Matkustuskieltoon määrätty voidaan myös velvoittaa oleskelemaan laitoksessa tai sairaalassa, jossa hän ennestään on tai johon hänet otetaan.
- Matkustuskielto raukeaa 60 päivän kuluttua, ellei syytettä tuossa ajassa nosteta. Muussa tapauksessa se on voimassa oikeuden pääkäsittelyyn saakka.

Matkustuskieltokokemuksia

- ”Matkustuskiellolla voidaan myös määrätä nuori pysymään kotona tai lastenkodissa esimerkiksi kello 21-07 välisenä aikana.
- Osa vanhemmista on ollut tyytyväisiä että poliisi asettaa nuorelle rajat ja ’kotiintuloajat’. Osa heistä on jopa pyytänyt, että matkustuskielto määrättäisiin pidemmälle ajalle. Jopa jotkut nuoret ovat olleet tyytyväisiä siihen, että heillä on matkustuskiellon myötä hyvä syy välttää tietyllä alueella oleskelua tai kaveripiiriä, jonka kanssa on hölmöillyt.”
- Helsingin poliisilaitoksen nuorisoryhmä on näin kaiken kaikkiaan saanut hyvää palautetta ja kokemuksia matkustuskiellosta. *Matkustuskielto on lastensuojelun rajoitustoimenpiteitä tehokkaampi, koska sen rikkomisesta voi seurata kiellon tiukentaminen, pidätys tai jopa vangitseminen.*

Lopuksi

- Alaikäisyys sisältää jo käsitteenä oikeuden huoltoon ja myös velvollisuuden huollon vastaanottamiseen ja edustettuna olemiseen.
- Huoltajalla ja tarvittaessa lastensuojeluviranomaisella ja lastensuojelun työntekijällä puolestaan on sekä oikeus että velvollisuus toimia siten, että lapsen kannalta tarpeelliset ja hänen etunsa vaatimat toimenpiteet tulevat tehdyiksi.
- Lapsen osallisuus ja lapsen oikeus tulla kuulluksi ovat keskeisiä periaatteita mutta eivät merkitse sitä, että lapsen tahtoa tai mielipidettä olisi noudatettava. Lapsella on kuitenkin oikeus perusteltuun vastaukseen siitä, miksi näin ei tietyssä tilanteessa tapahdu.
- Perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen ei saa johtaa tosiasiallisiin heitteillepanoihin.
- Järjestelmän on pystyttävä takaamaan, että eri tilanteissa tarvittavat toimenpiteet voidaan laillisesti ja perusoikeuksia kunnioittaen tehdä ja että tämä onnistuu myös käytännössä, niillä resursseilla jotka tosiasiasa ovat käytettävissä.
- Viime kädessä lakeja on tarkistettava, jotta tähän tavoitteeseen voitaisiin päästä.